Dr. Vámossy Ferenc

A gazdasági alap meghatározó szerepének marxi felismeréséből kiindulva, úgy gondoljuk, hogy az építészet meghatározó tényezői között az elsődleges és legalapvetőbb a gazdasági determináltság. A szükségletek és kielégítésük, a termelés és fogyasztás rendszerében a termelési ciklus és felhasználás időtartama szerint rajzolódnak ki a termelt javak különböző osztályai; a mezőgazdasági, ipari fogyasztási cikkek, tartós fogyasztási cikkek, termelőeszközök és épületek, végül a települések infrastruktúrája, amely a leghosszabb időre szól, a legtovább épül és a legtöbb eszközt köti le.

A gazdasági fejlődés útja különböző lehet eltérő nemzetközi hatások eredményeként, de az egyes szakaszok, a mezőgazdaság fellendülése, az iparfejlesztés, majd a harmadik szektor, a szolgáltatások fejlődése többnyire mégis hasonló vonásokat mutat eltérő területeken is.

Az építészet a gazdasági fejlődést sokoldalúan tükrözi. Mennyiségben és minőségben; a termékszerkezet összetételében és színvonalában, a térszervezésben, formai megjelenésben, felszereltségben egyaránt érzékelhető a szegénység vagy gazdagság, a termelés-gazdálkodás jellege, folyamata.

A magyar gazdasági fejlődés utolsó évszázada három periódusra osztható; 1867-től 1914-ig a felfelé ívelés, 1914-től 1945-ig a világháborúk és közöttük a gazdasági visszahullás, 1945-től 1977-ig gyorsított ütemű szocialista fejlődés (az iparfejlesztés és a mezőgazdaság nagyüzemi fellendülése) jellemzi a három egymást váltó nemzedéket.

A tervszerű és arányos fejlesztés tervgazdasági célkitűzései révén ma hazánk a közepesen fejlett országok közé lépett, s a felgyorsult technikai fejlődés állapotában van, a tudományos-technikai forradalom küszöbén.

A gazdasági fejlődést az építészet alakulása sajátosan követi. Az ipari építészet az 1961-es UIA Perret-díj időszaka óta jelentősen előrelépett.

Az utóbbi 15 évben közel egymillió lakás épült és fellendült a szolgáltatások, kereskedelem, idegenforgalom építészete is.

A gazdasági fejlődés egyes periódusaiban más és más problémákat vet fel; napjainkban teljes foglalkoztatottság mellett egyre erősebben érezhető a munkaerőhiány és ez újabb, intenzív fejlesztésre ösztönöz. A gazdasági programok: a házgyári paneles lakásépítés, a könnyűszerkezetes építésmód bevezetése és a számítástechnikai program jellemzik az „iparosított építészet" kialakulásának folyamatát és azt is, hogy az építészet és gazdasági élet összhangját, azonos fejlettségét a gazdasági élet vastörvényei szükségszerűen kikényszerítik.

A tervgazdálkodás által tudatosan irányított gazdasági fejlődés feladata: emberi magasrendű életkörülmények teremtése a társadalom egésze számára a gazdaság kiépítése, a szocialista gazdasági integráció révén.

ÉPÍTÉSZET ÉS GAZDASÁGI FEJLŐDÉS*

DR. VÁMOSSY FERENC

„Ha az embert a körülmények alakítják,
akkor a körülményeket emberiekké kell alakítani"
Marx

Amikor négy nemzedékkel ezelőtt, közvetlenül az ipari forradalom talaján a társadalmi determináció alapgondolatai megfogalmazódtak, magasfokú tisztánlátás és elvonatkoztató képesség volt szükséges annak kimondásához: „Az anyagi élet termelési módja szabja meg a társadalmi, politikai és szellemi életfolyamatot egyáltalában. Nem az emberek tudata az, ami létüket, hanem megfordítva – társadalmi létük az, ami tudatukat meghatározza". A társadalomfejlődés marxi gondolatainak lényegét a világ mai képe kimondhatatlanul gazdagabban dokumentálja. Azt, hogy a gazdasági fejlődés végső soron a társadalom minden vonatkozását, így építészetét és ennek jellegét is meghatározza, napjainkban közvetlen evidenciaként kell elfogadni. Anélkül, hogy egyszerűsíteni akarnók az építészet és fejlődés bonyolult, egyéb összefüggéseit, érzékelnünk kell a tényt; az építészet meghatározó tényezői között – ha összetett, sajátos társadalmi folyamatokon keresztül érvényesülve is – az elsődleges és alapvető a gazdasági determináltság. Az építési tevékenység maga is beletartozik a gazdasági termelésbe, minden vonatkozásában függ a termelés egészének fejlettségétől, közvetve és közvetlenül, végtelen sok szálon függ tehát gazdaságtól, termeléstől, életmódtól, életformától, az anyagi élet újratermelési folyamatainak rendszerétől, s annak egyik legfontosabb tényezőjét alkotja.

Ahhoz, hogy ennek jelentőségét jól érzékeljük, s valamiféle szeméremérzet ne korlátozza e függőség miatt szemléletünket, érdemes végiggondolni az emberi-termelési folyamatok rendszerét, s ezen belül az épített környezet helyét a termelés és fogyasztás folyamatában.

A szükségletek rendszere: az ős-szükségletek, s a rájuk épülő civilizációs szükségletek, a társadalmi-pszichológiai szinten is determinált szellemi-ideológiai szükségletek bővülése, az ebből eredő igények és kielégítésük sajá-

* Angolul megjelent a Kongresszus Kiadványában. Architecture and Economic Development in: Archtecture and National Development, XIII. World Congress, Basic Documents, UIA Mexico 78, 55–59 pp.

tos, kumulatív tendenciája, s az ezzel arányos munkaérték emelkedés a falusi vályogháztól a jól felszerelt, házgyárban előállított panelos lakásig az egyetemes fejlődés hajtóereje és folyamata. A szükségletrendszer elemzése helyett röviden idézzük fel a másik oldal, a javak, termékek osztályait és sajátosságait.

A termelt javak közül a legrövidebb ciklusidejű a mezőgazdasági javak, az élelmiszer termelése. A termelés és felhasználás évenként ismétlődik, a természettől is függő bőség vagy hiány egy-két évre hat ki. A feladatok e téren is nyomasztó méretűek: a világ egy része, sok millió ember, ma is éhezik, miközben az emberiség lélekszáma rohamosan növekedik.

Az ipari fogyasztási cikkek egy részének, mint pl. a ruházkodás, szintén egy-két év a ciklusideje, a termelés néhány (többnyire egy–öt) év alatt elhasználódik.

A tartós fogyasztási cikkek termelése ugrásszerűen összetettebb, eszközigényesebb. Háztartási gépeink, közlekedési eszközeink élettartama 5–10 év, az erkölcsi és fizikai avulás szétválása azonban ezt is csökkentheti, s a presztizsfogyasztás indokolatlan szükségleteket is teremt.

Az ipari javak, termelési, közlekedési és egyéb eszközök nagy többsége 10–25 éves élettartamra készül, előállítási folyamata, eszközigénye is jelentős. Ezek előállítása, de különösen a hadi potenciál gyorsan avuló eszközei egyre növekvő terhet rónak a világ államainak gazdaságára.

Épületeink e javak között is a hosszabb ideig készülők közé tartoznak és legalább harminc, többnyire azonban ötven-száz évre történő felhasználásra épülnek. Az építészet eszköz- és munkaerőigénye társadalmi méretekben is jelentős hányadot képez, és a hatékonysági és a felhasználási folyamat hosszú lejáratú.

Korunk legjellemzőbb építészeti dilemmája, a fizikai és erkölcsi avulás, flexibilitás vagy merev térrendszer, hagyományosan épített tér vagy szerelhetőség kérdése épp e hosszabb élettartamból, az előzőeknél sokkal jelentősebb idejű emberi alkalmasság követelményéből fakad.

A települések infrastruktúrája az épületeknél is jelentősebb eszközöket köt le, kiépülése, fennállása 25–50–100 vagy több száz év is lehet, kihatásában nem egy, hanem sok emberöltőn át megszabja az élet minőségét, az emberi életformát. A lakás kényelme és felszereltsége épp ezért jobban, és nagyobb súllyal méri a fejlettséget, mint a közlekdési eszközök, gyorsan avuló termelőberendezések vagy hadfelszerelés pillanatnyi fejlettsége.

Az anyagi-társadalmi fejlődés folyamatában hamarabb lehet az egy vagy néhány év alatt kibontakozó hatású területeken eredményt felmutatni, mint az építészet és a települések infrastruktúrája fellendítésében. A fejlődés előrehaladásával azonban egyre csökken (növekvő abszolút mérőszámai ellenére) a fogyasztáson-felhasználáson belül a rövid átfutású mezőgazdasági és ipari javak, élelmiszerek, élvezeti cikkek, stb. aránya – a hosszabb időre szolgáló, magasabb fejlettségi szinten jelentkező egyéb szükségletek kielégítésével szemben. Ezekből is következik, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés adott konkrét körülmények között más és más vonásokat hordozhat és a különböző típusú javak termelési felfutásában eltér a nyugat-európai, az amerikai vagy a kelet-európai szocialista országokra jellemző fejlődés modellje, építészeti vetületében nagyon is jellemző képleteket teremtve. A gazdasági fejlődés helyi folyamata módosulhat az ország, a nemzet sajátos adottságai szerint

a világ mai felgyorsult és áthatásaiban összefonódott fejlődési folyamatában. A mezőgazdaság fellendülése, fejlődése, az iparosítás és iparfejlődés, illetve a harmadik szektor és a szolgáltatások fejlődésének szakasza (amelyeknek építészetre gyakorolt hatását már említettem) sorrendben időlegesen felcserélődhet, hiszen az iparfejlődés és kemizálás visszahat a mezőgazdaság fejlődésére is, vagy máshol a szolgáltatások fejlődése nemzetközi hatások, pl. a turisztika fellendülése révén megelőzheti az iparosítást stb. Az olajtermelő országok új és sajátos fejlődési lehetősége is ilyen: az infrastruktúra fejlesztése és a szociális ellátottság növekedése megelőzheti az ipari fejlődést.

A termelőerők szocialista típusú, s így hazánkra is jellemző fejlődése sem a nyugat-európai ipari forradalom évszázados folyamatát ismételte. A szocialista világrendszer lehetőségeire, a kölcsönös segítségnyújtásra és nemzetközi együttműködésre alapozva, a tulajdonviszonyok megváltoztatása után a gyorsított ütemű és nagyarányú ipari fejlődés első eredményeire támaszkodva történt meg a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése, majd gyors ütemű fejlesztése, s ezt követi napjainkban a gazdasági fejlesztés extenzív szakaszából az intenzív szakaszra való átváltás, a termelőerők és anyagi élet újabb szintváltása a szocialista integráció erősödő folyamatában. Szükségszerűen csak ezt követheti az építészet fellendülése és kibontakozása, a települések infrastruktúrájának korunkra jellemző ugrásszerű fejlődése.

Ha a gazdasági fejlődés folyamata országonként a társadalmi viszonyok függvényében más és más is, az kétségtelen, hogy a gazdasági fejlődés folyamata az építészetben sokrétűen tükröződik és a gazdasági fejlettség alapvető meghatározó szerepe érvényesül.

Az építészet szinte minden vonatkozásban tükrözi a gazdasági élet fejlettségét, a gazdasági élet tendenciáit, célkitűzéseit és megvalósítási lehetőségeit. Tükrözi az anyagi fejlettséget az építészet a termékek mennyiségében, minőségében, színvonalában, a termékszerkezet összetételében. A gazdasági fejlődés sokoldalú folyamata tükröződik a tér minden vonásában, a tér szervezésében, szerkezeti rendszereiben, felületi megjelenésében, technikai felszereltségében, a szegénység vagy gazdagság által determinált minőség számtalan összetevőjében. Egyes művek természetesen föléemelkedhetnek az adott gazdasági alapnak, az építszet egésze azonban pontos képet rajzol a gazdasági-társadalmi színvonalról.

Hazánk építészete is szükségszerűen tükrözi gazdasági fejlődésünket. Az elmúlt évszázad, vagy az elmúlt emberöltő építészete pontosan kirajzolja a gazdasági-társadalmi fejlődés szakaszait.

A feudalizmus korlátai közül való kiemelkedés már a XIX. század első harmadában a reformkor idején megindul. Széchenyi és az iparfejlesztés kezdeti törekvései („... ipar nélkül a nemzet félkarú óriás") képezi e folyamat egyik oldalát, Kossuth nemzeti és személyi függetlenséget (a jobbágyfelszabadítást) célul tűző küzdelme alkotják másik pólusát. A polgári fejlődés talaján sarjadzó ipari fejlődés azonban végül is csak a század harmadik harmadában bontakozhat ki.

Az 1948–49-es elbukott szabadságharcot követően 1867-ben a Habsburg-házzal és Ausztriával kiegyezett nemzet fejlődése 1914-ig felfelé ível. A hetvenes–nyolcvanas évek alapítási láza, ipar- és közlekedésfejlesztés, a fellendülő urbanizáció teremti meg városaink és Budapest dinamikus fejlődésének alapjait. Az építészetben a romantikából eklektizáló historizmusba váltó fej-

lődés időszaka ez, amelynek kiemelkedő mestere Ybl Miklós. E korszakban a mezőgazdasági lakosság aránya 1869-től 1910-ig 75%-ról 64%-ra csökkent, a nemzeti jövedelmen belül az ipar részesedése ugyanakkor 15%-ról 28%-ra emelkedett és a nemzeti jövedelem több mint négyszeresére nőtt. 1901. és 1913. között a kilencszázezresre növekedett Budapesten évente átlag 11 700 szoba épült. A század első évtizedére a gazdasági mérleg nyelve az Osztrák-Magyor Monarchia területén belül már felénk lendül. Az ipari fejlődésben Magyarország 1907 és 1910 között az egy munkásra eső erőgépek teljesítményében az Egyesült Államokat követő Anglia mögé zárkózik fel, harmadik a világszinten (USA – 100 munkásra 282 LE, Nagy-Britannia 152,7 LE, Magyarország 139,9 LE). Ezt megelőzően csak hátszáz évvel álltunk ennyire közel Anglia fejlődéséhez. Az angol feudális alkotmány, a Magna Charta 1215-ben, a magyar, az Aranybulla 1222-ben született meg. Közben azonban Kelet-Európában néhány igen súlyos évszázad messze visszavetette a gazdasági-társadalmi fejlődést.

Az 1900-as évek gazdasági fejlettségét európai színvonalú építészet tükrözi. Lechner Ödön, Lajta Béla, a Perret köréből kiemelkedő Medgyaszay István, Kós Károly és Vágó József e jelentős építészeti korszak képviselői.

Az 1914–1945 közötti generáció két világháború évtizednyi gyötrelmét, és a húszas évek nagy válságát szenvedte végig. Építészetünk szomorú tükörképe a gazdasági nehézségekkel küzdő, fejlődésében visszaesett, területében harmadára csökkent, kapcsolataiban hibát hibára halmozó országnak. A menekültektől is elözönlött Budapesten 1920–1929 között, egymillió négyszázezres népesség mellett is csak évi 5700 szoba épül. Alkotóink legjobbjai vagy eltávoznak (Moholy Nagy László, Breuer Marcell), vagy kis műveken tengődnek, mint Molnár Farkas vagy Kozma Lajos.

A százéves folyamat harmadik szakaszában, 1945–1977. között a megváltozott társadalmi viszonyok nyomán a gazdasági fejlődés említett szakaszaival együtt változik az építészet is. Szinte jelképszerű e változás első jele: az újjáépítést követő első középületeink az egészségügyi ellátást javító új rendelőintézetek. 1938-ban a lakosságnak még csak 31%-a volt bevonva a társadalombiztosításba, 1975-től a lakosság már állampolgári jogon részesül egészségügyi ellátásban. E társadalmi fejlődés alapja a gazdasági fejlődés, amelynek alakulását építészetünk hűen tükrözi.

Ma hazánk az iparfejlesztés és a mezőgazdaság nagyüzemi fellendülése után a harmadik ágazat és a szolgáltatások fejlesztésének korszakába, az intenzív eszközökkel történő gazdasági fejlesztés szintjére érkezett. A tudományos-technikai forradalom vívmányainak alkalmazásában a megelőző szinten, a felgyorsult technikai fejlődés állapotában vagyunk.

Gazdasági változásaink jellemzése talán érzékelteti, hogy valójában csak a múlt század végén, és korunkban váltott gyors ütemre a fejlődés hazánkban. E sajátos évszázados fejlődési folyamat változó ritmusainak, lendületes felfutásainak és visszahullásainak eredményeként hazánk utolsó harmincéves fejlődési periódusában a lakosság harmadát alkotó „három millió koldus" országából a közepesen fejlett országok sorába lépett és szocialista országgá vált.

A tudatos gazdaságirányítás, a tervgazdaság módszerei, az időrend, értéksorrend társadalompolitikai koordinálása segítségével számos problémát megoldottunk. A lakásállomány az 1949. évi 2 385 000-ről 3 645 000-re növekedett

és a nemzeti összvagyonnak 20%-át alkotja, eközben az egy lakásra eső népesség 3,86 főről 2,92-re csökkent. Kétségtelen, hogy nagyvárosainkban még erős a lakáshiány, de: olcsó a lakbér és nincs többé kilakoltatás!

A világszínvonaltól jó néhány területen messze állunk, de egy nemzedék alatt agrárországból fejlett iparral rendelkező országgá váltunk. Az 1949-ben még a foglalkoztatottak 54%-át alkotó mezőgazdasági keresők száma napjainkban 19% körül van, s a nemzeti jövedelem az 1950. évinek 4,2-szeresére, az iparban 6,1-szeresére, az épít;iparban 4,7-szeresére emelkedett. E két ágazat adta 1976-ban a nemzeti jövedelem 58%-át.

Az építészet és gazdasági fejlődés kapcsolatát tehát, úgy gondoljuk, elsődlegesen nem a káros hatások oldaláról (ilyen is van természetesen), hanem a gazdasági struktúra pozitív, társadalomfejlesztő hatásainak oldaláról kell szemlélni és megközelíteni.

E helyen épp ezért hazánk, Magyarország legfontosabb és legjellemzőbb, meghatározó gazdasági vonásaként a tervszerű és arányos fejlődés mibenlétét és előnyeit (és természetesen átmeneti nehézségeit, ellentmondásait) kellene kifejtenünk. Egy részletekbe menő gazdasági elemzés azonban meghaladná lehetőségeinket és feladatunkat.

A tervgazdálkodás egész rendszere, a népgazdaság irányítása, az erőforrások és eszközök felhasználása és fejlesztése, a fogyasztást és termelést szabályozó szocialista ár- és bérpolitika, a termelési szerkezet és a termelési folyamatok fejlesztése, tökéletesítése alig jellemezhető néhány sorban vagy mondattal. Gazdálkodási rendünk egésze mindenesetre lehetővé teszi, hogy jelentős külkereskedelmi ráutaltságunk és viszonylagos fejlettségünk hátrányait leküzdve társadalmi céljainkat realizáljuk a világgazdaság jelenlegi változásaiban is.

Eredményeinkben jelentős szerepet játszik a szocialista országok egyre közvetkezetesebb gazdasági együttműködése, a szocialista országok között kibontakozó gazdasági integráció. A kölcsönös segítség elvén nyugvó munkamegosztás a világgazdaság napjainkban zajló korszakváltása folyamán egyre jobban elmélyül és új szakaszt nyit korunkban a szocialista gazdaságok, s így hazánk történetében.

Ezen belül állandóan és jelentős mértékben nő nemzeti összvagyonunk. Az 1974. évi beruházásaink értéke például (amelynek mintegy fele volt építés, a többi gép és egyéb) az 1938. évinek 16-szorosa, az 1950. évinek 5,4-szerese volt. Az építőipar cementfelhasználása 1398-ban 323 ezer tonna, 1974-ben 3.437 ezer tonna volt. Az építőipari termelés és létszám 1950-ben mintegy kétszerese volt a háború előttinek.

1950-től 1974-ig

- az építőipar állóeszköz-állománya kb. 43-szorosra,
- az építési-szerelési munkákon foglalkoztatottak száma 2,4-szeresre,
- az építőipari termelékenység 2,3-szorosra,
- az építési-szerelési munkák volumene 5,4-szeresre emelkedett.

Az építőipar egészében átalakult, a gépesítés, a nagyüzemi módszerek, majd az iparosított építészet új technológiai eljárásainak meghonosítása – a ház-

gyári panelos építkezés, a csúszózsalus és öntöttfalas eljárások, a könnyűszerkezetes program – az építőipart, s ezzel az építészetet is minőségileg átformálta.
Az építőipar ilyen teljes gazdasági átalakulása elsősorban a termelés több, mint 50%-át produkáló állami nagyvállalatokra jellemző. Ezen túlmenően a helyi tanácsi, mezőgazdasághoz kötött vagy szövetkezeti ipar, sőt a magánépítkezések átalakulása is jelentős.
Ipari építészetünk kimagasló eredményeket ért el a vasbeton előregyártott építészet kibontakoztatásával már e három évtized első szakaszában. Ahogyan az UIA 1961. évi Perret-díjának elnyerése is jelzi: az IPARTERV, a magyar ipari építkezések legjelentősebb tervező vállalata, a nagyelemek előregyártása és a nagyüzemi építkezés rendszeres műszaki fejlesztése terén érdemelte ki a nemzetközi figyelmet.
Az ipari építészet további fejlődését a tervezés elvi kérdéseinek kiértékelése, a tömbösítés és a flexibilitás követelménye, a tipizálás nagyfokú előretörése és a koncentrált ipartelepítésre való törekvés jellemezte. A munkahelyek építészetében előtérbe kerültek a környezetalakítás új szempontjai.
Lakásépítésünk az elmúlt két évtizedben zárkózott fel lendületében az ipari átalakuláshoz. Viszonylagos elmaradás van még településeink infrastrukturális ellátottságában és kommunális építkezéseink területén.
A fejlődés rendkívül gyors volt az élet és a gazdaság számos területén, de aránylag lassú az emelkedés a nagy átrétegződési folyamatok ellenére, vagy éppen ennek szükségszerű folyományaként munkakultúránk színvonalában.
Az előzőekben felvázoltakból az is kitűnik, hogy a gazdasági összefüggések végső soron a társadalmi termelési mód, az adott gazdasági-társadalmi alakulat belső struktúrájának vetületei, s így nem általánosíthatók a különböző társadalmi rendszerű országokra.
A termelés, elosztás és fogyasztás irányzatai és a nemzeti jövedelem felosztása, a nemzeti vagyon megoszlása természetszerűen más szocialista országainkban, mint a fejlett tőkés országokban, vagy a fejlődő országok jórészében. Kialakult és kidolgozott elemek mellett alakulóban levő folyamatok, mint a szocialista fogyasztási modell kialakítása, jellemzik természetesen szocialista gazdaságunkat is, amelyben konkrét történetiségben változik-fejlődik minden elem.
Csak néhány szóval jellemezve:
A foglalkoztatási politika terén hazánk a munkanélküliség megszüntetésétől a teljes foglalkoztatás megvalósításán keresztül (amely a nők esetében is elérte 1974-ben a munkaképes korú lakosság 66%-át) odáig jutott, hogy a legutóbbi fél évtizedben már krónikus munkaerőhiánnyal küzd, s ez a helyzet az építőipar gyors ütemű iparosítását, a házgyári hálózat kiépítését, nagy értékű termelőeszközök akkumulálását követelte.
A házgyári panelos lakásépítés viszont megfelelő területelőkészítést követel. Állami lakásépítésünket a jövedelemviszonyok csak közvetve érintik; a családi jövedelem szintjétől függően változik a lakásra jogosultság: a szociális jellegű állami bérlakás, a szövetkezeti személyi tulajdonú lakás ugyanazon lakótelepen belüli tulajdonforma. A lakóterület közművesítése, a terület előkészítése jórészt vissza nem térülő állami feladat a magánépítés körében megvalósuló lakóházaknál is. Az ebből adódó nagy eszköz- és kapacitáshiány, az építkezésre alkalmas összefüggő előkészített területek biztosítása jelenleg

egyik legsúlyosabb feladatunk, amely jelentős anyagi és szervezési erőfeszítést követel az állami építtető szervezetektől.
A beruházások, építkezések állami – a városi tanácsok tevékenységét is megszabó – finanszírozási rendszere a népgazdaság átfogó céljait szolgálja. Az árszabályozás – jelentős beavatkozásokkal – szűri ki az inflációs hatásokat, teremti meg a megfelelő értékarányokat, egy összetett és állandóan fejlődő gazdasági irányítórendszer érvényesülése révén. A tervszerű és arányos fejlődés biztosítása, a pangás, a válsághatások kiküszöbölése a tervgazdálkodás legfontosabb célkitűzése, olyan alapvető vonása, amely az építészet területén is érvényesül, s egyre szilárdabban a gazdasági-területi tervezés és a településfejlesztés-építészeti tervezés egységes folyamatának kibontakozásához vezet.
Építészetünk többé-kevésbé folyamatosan, a gazdasági-társadalmi fejlődés célkitűzéseinek megfelelően és annak függvényében fejlődött az elmúlt két évtizedben hazánkban.
A mezőgazdaság területén a nagyüzemi termelő berendezések és épületek fejlődése a legjelentősebb. Az igen nagymértékű falusi magánlakás építés életformában, településszerkezetben, mindenképpen előnyösen – építészeti formáiban talán kevésbé – átformálta falvaink arculatát. A tanyák, szórványtelepülések jelentős csökkenése, az átfogó településfejlesztés, a foglalkoztatottság változásai és átrétegződése (a falusi lakosság jelentős hányada, fele ipari foglalkozású), ennek sajátos ellentmondása; a kétlakiság, s néhány, az ipari fejlődés változó területi színvonalából fakadó ellentmondás, mint az ingázás (mintegy háromnegyedmillió lakásától távol foglalkoztatott dolgozó napi vagy hétvégi vándorlása) sajátos falusi építészetet eredményezett. Az infrastruktúra elmaradása e téren a legjelentősebb, s a több, mint 3000 község építészetében a hivatásos építészet érvényesülése nem megfelelő. Legfontosabb erőfeszítésünk ma a magánlakásépítés és ezen belül is a falusi építkezés építészeti kialakítására irányul.

A bányászat fejlesztése – és ezzel kapcsolatban a bányászlakás építés, sőt egész települések felépítése, mint amilyen Komló – az elmúlt harmad évszázad első felének jellemző vonása. A hatvanas évek közepén meggyorsult az energiastruktúra átalakítása; az olefin program, a földgázprogram és az alumínium program megvalósítása jelentős építészeti beruházásokkal járt.
Kiemelkedő jelentőségű ipari fejlődésünkön belül az utolsó három évtized célkitűzése: a gépipar fejlődését nagymértékben befolyásoló közúti járműprogram (kivitelünk jelentős eleme az autóbusz), a vegyipar fejlődése és az új gazdasági célkitűzéseket is érzékeltető számítástechnikai program.
A harmadik szféra és a szolgáltatások fejlesztése terén jelentősen fejlődött a kereskedelmi hálózat, a vendéglátóipar és a szállodaépítészet (különösen a Balaton környékén és a jelentősebb idegenforgalmi területeken). Gyógyvizeink hasznosítása a következő évtized egyik célkitűzése. Mindez az építészet, belsőépítészet és bútortervezés új fellendülését eredményezi.

E sokoldalú gazdasági fejlődés szinte minden ágát reprezentálja néhány kiemelkedő értékű építészeti mű. Együttvéve: egy olyan új emberi környezet elemei, amely az emberi körülményeket akarja jobbá tenni. Emberi körülményeket kíván teremteni, hogy e körülmények emberibb társadalmat formáljanak.

Irodalom

Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához. Előszó. Marx–Engels Válogatott Művek, I. k. Budapest, 1963.

Samuelson, P. A.: Economics, New York, 1973.

Berend T. Iván–Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944., Budapest, 1973.

Berend T. Iván: A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945–1968, Budapest, 1974.

Bognár József: Külgazdaság és fejlődés kölcsönhatásai a szocialista gazdaság intenzív periódusában. Külgazdaság, 1977. 8. sz.

Csernok–Ehrlich–Szilágyi: Infratsruktúra; korok és országok, Budapest, 1975.

Központi Statisztikai Hivatal: Magyarország társadalmi-gazdasági fejlődésének 30 éve 1945–1975, Budapest, 1975.

Központi Statisztikai Hivatal: Statisztikai Évkönyv, 1975. Budapest, 1976.

Központi Statisztikai Hivatal: Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1977, Budapest, 1977.

Kovács Géza: A nagy távlatok és a tervezés. Budapest, 1970.

Merényi Ferenc: A magyar építészet 1867–1967. Budapest, 1969.

Szendrői–Arnóth–Finta–Merényi–Nagy: Magyar építészet 1945–1970. Budapest, 1972.

Példák

az „Építészet és gazdasági fejlődés" összefüggéseire Magyarországon

Iparfejlődés, ipari építészet:

1. Tiszai Vegyi Kombinát, Nitrogén-Műtrágyagyár, Leninváros.
   Terv: 1960, kivitelezés: 1963.
   építész: Bajnay László
   (Ipari Épületeket Tervező Vállalat)

2. Könnyűfémmű, Székesfehérvár
   Terv: 1960, kivitelezés: 1962.
   építész: Farkas Ipoly)
   (Ipari Épületeket Tervező Vállalat)

3. Beloiannisz Híradástechnikai Gyár, Budapest
   Terv: 1961. kivitelezés: 1964.
   építészek: Arnóth Lajos és Szendrői Jenő
   (Ipari Épületeket Tervező Vállalat)

4. Cement- és Mészmű kemenceépülete, Hejőcsaba
   Terv: 1962–1963, kivitelezés: 1964–1965
   építész: Balázs György
   (Ipari Épületeket Tervező Vállalat)

5. Gyapjú- és Textilnyersanyagforgalmi Vállalat raktára, Budapest
   Terv: 1963, kivitelezés 1966
   építész: Juhász Jenő
   (Ipari Épületeket Tervező Vállalat)

6. Ruházati raktár, Budapest
   Terv: 1963–1966, kivitelezés: 1963–1968
   építész: Virág Csaba
   (Ipari Épületeket Tervező Vállalat)

7. Konzervgyár, Debrecen
   Terv: 1965–1966, kivitelezés 1966–1969
   építész: Földesi Lajos
   (Ipari Épületeket Tervező Vállalat)

8. Energiagazdálkodási Intézet székháza, Budapest
   Terv: 1967, kivitelezés: 1968
   építész: Molnár Péter
   (Ipari Épületeket Tervező Vállalat)

9. RADELKIS Ipari Szövetkezet üzemháza, Budapest
   Terv: 1968–1969, kivitelezés: 1968–1972
   építész: Csíkvári Antal
   (Ipari Épületeket Tervező Vállalat)

10. Győri Vagon- és Gépgyár, a Járműfejlesztési Program új üzemi épületei, Győr
    Terv: 1966–1971, kivitelezés: 1967–1973
    építész: Lőrincz József
    (Győri Tervező Vállalat)

11. Síküveggyár, Orosháza
    Terv: 1969–1971, kivitelezés: 1970–1974
    építész: Böjthe Tamás
    (Ipari Épületeket Tervező Vállalat)

Mezőgazdasági építészet

12. Gabonasiló, Hajdúnánás
    Terv: 1949, kivitelezés: 1953
    építész: Szabó Árpád
    (Ipari Épületeket Tervező Vállalat)

Kereskedelmi szolgáltatások és idegenforgalom:

13. Hotel Duna Intercontinental, Budapest
Terv: 1966–1968, kivitelezés: 1967–1969
építész és belsőépítész: Finta József és Kovácsi László
(Lakóépületeket Tervező Vállalat)

14. Junó Szálló, Miskolctapolca
Terv: 1964–1969, kivitelezés: 1969–1973
építész: Plesz Antal
(ÉSZAKTERV)

15. Külkereskedelmi Szolgáltatóház, Budapest
Terv: 1972–1973, kivitelezés: 1973–1974
építészek: Kékesi László és Gereben Gábor
(Középülettervező Vállalat)